

(Dersimli) Alevilerin Makûs Talihi mi? Dersim (Alevileri) için Yeni Fırsatlar mı?

Kent Merkezinde Sünni Nüfusun Artışı ve Alevilerin Ötekileriyle İmtihanı

Dr. Ahmet Kerim Gültekin*

Av. Uğur Yeşiltepe**

Her Zaman Farklı Bir Şehir

Türkiye son 30 yıllık çalkantılı hayatında siyasal-yönetimsel ve sosyo-ekonomik krizlerle olduğu kadar askeri çatışmalarla, halk hareketleriyle de yoğrulmaktadır. Bu tabloda, “Yeni Türkiye”yi de yaratan süreklileşmiş krizlerden tüm veçheleriyle etkilenen ve bunlara verdiği tepkilerle gündeme gelen özgün bir şehir var: “Alevi Açılımı”nın sembol şehri Dersim... Memleketin tüm Alevilerinin tarihsel ve güncel acılarından, ezilmişliklerinden, yok sayılmalarından artık “Dersim” vesilesiyle “özür” (!) dilenebilmektedir. Yeni Türkiye’nin başbakanı Davutoğlu’na göre 1937 ve 1938’de yaşananlar “modern bir Kербela”dır.¹ Yeni bir dönem başlamıştır ve “zihniyet değişmiştir”(!) Böylece, Alevilik kimliğiyle hemhal olmuş popüler bir kentin adıyla, demokrasi için gelmiş geçmiş tüm hesaplar kapatılabilir hale gelmiştir; radikal bir adım daha atılmıştır (!) Yanı sıra “Kürt Açılımı”nın da en popüler fotoğraf karelerinden birisidir Dersim... Munzur ve Pülümür çaylarına sıralanmış ve “modern Avrupa” ya da “modern batı şehirlerini” aratmayan plaj görüntüleriyle, manşetlere taşınan su kenarı işletmeleriyle ve elbette “bikini kadınlarla”; “Oktoberfest”le yarışacak düzeyde alkol tüketimiyle” “barışın” getirdiği nimetlerden faydalanan “doğulu insan” portresidir... “Devletin doğusuna namlunun ucundan bakmadığı”² ilanının bir vali tarafından yapıldığı tek Kürdistanî şehirdir Dersim... Öte yandan bu “demokratik misyonu” (!) tezat olayların da eksik olmadığı bir yerdir. Örneğin son yıllarda Doğu ve Güneydoğuda inşa edilen “kalekol”ların yaklaşık üçte biri bu şehirdedir ve nehirleri üzerinde (bir bölümü bitirilmiş olmakla birlikte) onlarca baraj projesi sırasını beklemektedir.³ Sadece bu iki konuda şehirde yaşanan mücadeleler neticesinde çok sayıda insan gözaltına alınmış, onlarcası tutuklanmıştır. Operasyonları eksik olmayan bir şehirdir Dersim. İlin önemli bir bölümü halen insansızdır.

---

* (Yrd. Doç.) Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü – Etnolog.

** Tunceli Barosu Başkanı.

¹ <http://www.imctv.com.tr/2014/11/08/davutoglu-dersim-katliami-modern-kerbelaydi/> (Erişim Tarihi: 10.11.2014)

² <http://www.habergalerisi.com/haber/tunceli-valisi-mustafa-taskesen-devlet-artik-dogusuna-namlunun-ucundan-bakmiyor-25289.html> (Erişim Tarihi: 10.11.2014)

³ Dersim, son on yılda Türkiye’de yaygınlık kazanan HES karşıtı mücadelelerin en kitlesel ve en militan boyutlarına tanıklık etmiştir. Bir kent, tümüyle yollara dökülmüş (8 Ocak 2011) ve ülke tarihinde görülen en kitlesel protesto gösterisini sergilemiştir. Süregiden hukuki ve fiili-meşru mücadeleler neticesinde, geçtiğimiz günlerde Munzur Vadisi üzerinde yapımı planlanan barajlar için iptal kararı alındı. Konuyla ilgili haber için bkz. <http://www.haber3.com/idare-mahkemesinden-baraj-ve-hese-iptal-karari-2992861h.htm> (Erişim Tarihi: 10.11.2014)

1994’de devlet zoruyla uygulanan kitlesel göçün ardından 20 yıl geçmesine karşın, şehir nüfusu ancak “dışarıdan gelenler”le artmaktadır. Kırsal yaşamın iktisadi ve toplumsal temeli ciddi ölçüde aşınmıştır. Bahar ve yaz dönemlerindeki nispi kalabalık haricinde, Dersim kırları, her daim devletin ve devlet otoritesi tanımayan silahlı güçlerin inisiyatifi altında paylaşılmıştır. Şehir merkezini çevre illere (ya da dış dünyaya) ve ilçelerine bağlayan yolları ise güvencesizdir. Umulmadık zamanlarda valilik yasaklarıyla kentin dışına çıkmak, seyahat etmek engellenebilir... Cemevi bahçesinde katledilen Uğur Kurtlar, polis terörünün kurbanı olan Berkin Elvanlar ya da Soma’da katledilen yüzlerce maden işçisi, bu şehirde haftalarca sürececek çatışmaların sebebidir. Şehir merkezinde barikatların, göstericilerin, akreplerin, tomaların, gaz bombalarının, gerçek ya da plastik mermilerin izleri eksik olmaz. Banka vitrinlerini sadece kepenkler değil, özel döküm demir kapılar ve zırhlar süsler. Kısacası, AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) Türkiye’sinin merkezi gündemini meşgul eden ulusal (ve hatta uluslararası) hemen her gündemin şu veya bu düzeyde konusu, katılımcısı ya da argümanıdır Dersim. Kentin mekânsal kullanımı ve gündelik hayatı da buna uyarlıdır.

İronik biçimde, AKP Türkiye’sinin tarumar ettiği “Cumhuriyet Türkiye’si”nde de Dersim “çıbanbaşı”dır ve bu konu, şu sıralar (AKP’nin de arzu ettiği şekilde) sıkça gündeme gelmektedir. AKP’nin Sünni İslam’ı referans alan devlet ve toplum revizyonunda kullanışlı araçlara dönüştürülen kimlik siyasetlerinde, “Dersim” ve “Dersimlilik”⁴ söylemi çok yönlü işlev kazanmıştır. Bu illüzyonun bir boyutu, hakkında konuşmanın dahi büyük bedeller gerektirdiği “Dersim katliamı” gibi bazı konuların bir anda (görece) serbest kalmasıdır. Dolayısıyla Dersim hakkında özellikle son on beş yıl içerisinde artan sayıda araştırmalar söz konusudur. Ulusal ve uluslararası akademik camianın konuya olan ilgisini, belgeseller ve film yapımları takip etmektedir.⁵ Fakat “serbestliğin” avantajları olduğu kadar (bu alana) olumsuz etkileri de vardır. Örneğin artık 1938 Katliamını her boyutuyla milat kabul eden bir tür tarih kurgusu oluşmuştur. Kürt milliyetçiliğinden, ona etno-kültürel temelde belirgin bir tepkisel içerik barındıran Dersim etnisizmine/kültüralizmine kadar birçok fikir akımında, 1938 öncesini idealize eden toplumsal yaşam ve kültür kavrayışı belirgindir. İdealize edilen topluluğun tarihsel-toplumsal köklerini eski çağlardan başlatan indirgemeci ve eklektik tarih kurgusunda gözle görülür bir artış söz konusudur. 1938’den günümüze geçen süre ise genellikle “Cumhuriyet’in” ve “sosyalist örgütlerin” topluluğun geride kalan özgün kültürel bütünlüğünü asimile ettiği ya da törpülediği gibi değişim-dönüşüm odaklı argümanlarla tartışılmaktadır. Bu örneklerin hepsinde ancak süngüyle “vatana” dâhil edilebilen (konuştukları dil, inanç biçimleri, toplumsal örgütlenme yapıları ve yaşam tarzı itibarıyla “ulus”un geri kalanından farklı olan) Dersim’in ve Dersimliler’in yaşadıkları trajediler vardır.

---

⁴ Dersimlilik, etno-dinsel ve sosyo-siyasal boyutlar barındıran çok yönlü bir kimlik alanı olarak tarif edilebilir. Ancak Dersim merkezli Alevilik inancının tarihsel ve toplumsal özellikleri bu kimliğin kendisini ifade etme biçimlerini esas olarak belirler. Bu Alevilik kurgusu temelinde “Türklük”, “Kürtlük” ve “Zazalık” gibi ihtilafli tartışmalara konu olan bazı etniklik tanımları da belirir. Konu hakkında fikir verici bilgiler için bkz. Gültekin, 2010: 49-74 ve yine konuyla ilgili bazı makaleler için bkz. Aslan, 2010.

⁵ Dersim hakkında hazırlanan şu iki bibliyografya arasında yapılacak küçük bir karşılaştırma bile, konunun 15 yılda kazandığı popülerliği ortaya çıkaracaktır: Danık, 1996 ve Dikmen vd. 2012.

Peki, günümüz Türkiye'sinde Dersim'i, ilgi çekici biçimde, yukarıda özetlenen konuların tüm muhatapları için ayrıksı kılan nedenler nelerdir? Onun genellikle "sorun" odaklı olan kavranışında, öne çıkmasını sağlayan etno-kültürel (Alevilik ve Kürtlük) kimlik alanının güncel durumu nedir? "Alevi" "Kürt" bir şehir olan Dersim'i ve Dersimliyi diğer Alevilerden ve Kürtlerden ayıran (iktidarın ve muhalefet odaklarının bir türlü uzlaşamadıkları) bu ele avuca gelmeyen kimlik alanı nasıl tarif edilebilir?

Bu makalede, Dersim'in özgün sosyolojisini konu edinen çalışmalarda görülen değerlendirme yönteminden farklı bir yol izlenecektir. Ulusal sosyo-politik düzlemde ve siyasal söylemde fiilen "azınlık" olan Alevilik ve Kürtlük kimliklerinin, "çoğunluğu" oluşturduğu Dersim'de ve Dersimlilik kimlik alanında "azınlıkta" kalan ("Türk" ve "Sünni") topluluklara ve Dersimlilerin "kendi azınlıklarıyla" kurduğu ilişkilere bakılacaktır. Özetle, "Dersim'in ötekilerinin" (Tunceli Üniversitesi başta olmak üzere, yeni kamu kurumlarının şehre taşıdığı nüfusun) son 5 yılda şehirde oluşturdukları yeni sosyo-ekonomik ve siyasal süreçler ele alınacaktır. Bu yolla, Alevi çoğunluğun gündelik yaşam pratiklerinde gözlemlenen yeni olaylardan hareketle, Alevilik tartışmalarına farklı bir bakış/düşünce açısı geliştirmek hedeflenmektedir.

Tarihten Güncele Azınlığın Çoğunluğu: Dersim

Türkiye'de kamusal hayata dair tartışmalar ağırlıkla etnik ve dinsel kimliklerle ilişkilendirilmektedir. Batı dünyasında ortaya çıkan "çokkültürcülük" tartışmaları haricinde, burada, 20. yüzyılda kurulan geç ulus-devletlerin resmileştirdiği, biçimlendirdiği etno-kültürel (uluslaşmış) aidiyetlere dair itirazlar söz konusudur. Siyasal-kültürel bağlamda hızla popülerleşen etnisitelerin, ekonomik açıdan da işlevleri vardır. Sermayenin yeni birikim stratejisinde, kültürel kimlikler önemli bir kalemdir. İşte bu konjonktürde Kürtlük ve Alevilik, Türk ulusal kimliği üzerinde yaşanan eleştirel tartışmaların yahut radikal kopuşların en belirgin duraklarıdır. Elbette onları Ermeniler, Süryaniler, Ezidiler vd. topluluklardan ayıran özellikleri, gerek nüfus gerekse kamusal alandaki siyasal temsiliyet biçimleri bakımından güçlü olmalarıdır. Tarihten güncele süreklilik özelliği taşıyan (ulusal ve bölgesel) çatışmaların halen odağındadırlar. Dinsel ve etnik "öteki" olarak Kürt ve Alevi, (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e) devletle süregiden karmaşık ilişkilerindeki süreklilik ve kopuş dinamiklerini çok yönlü sergilemiş/sergileyen kimliklerdir.

"Dersim" yahut "Dersimlilik" diyebileceğimiz bilinen etno-kültürel ve siyasal kimlik alanı işte bu özgün tarihsel an'da tartışmaların odağına yerleşmektedir. Ona bu özelliği veren, kuşkusuz Alevi ve Kürt kimliklerinin demografik olarak üstünlüğü ve mekânsal olarak sergilediği özgünlüktür. Dersim, Cumhuriyet'in en az 8 ilinde yaşayan Alevi Kürt toplulukları kapsayan bir kültür alanıdır.⁶ Bunlar arasında "Tunceli", Alevi Kürt (Kırmancki ve Kurmanci

⁶ Dersim ve Dersimlilik, birer kültürel kimlik olarak her şeyden evvel, etno-dinsel bir topluluğun kültürel çantasındaki başat dini-sosyal öğeler toplamıdır. Tarihsel sürekliliği içerisinde kuşkusuz oldukça farklı kaynaklardan beslenmiş olsa da Dersimliler talip-rehber-pir-mürşid ilişkilerinin belirlediği; aşiret tipi sosyal örgütlenme modeline dayalı; tarımcı veya göçer (ya da yarı göçer) hayvancı yaşam tarzıyla karakterize edilebilecek bir kültürel bütünlüktür. Neredeyse 20. yüzyılın ortalarına değin bu haliyle yaşayagelen topluluklar olarak onlar, Cumhuriyet'le birlikte geleneksel kurumlarını ve örgütlenme modellerini önemli ölçüde yitirmişlerdir. Dersim, bir kültür alanı olarak, Cumhuriyet içerisinde farklı illere bölünmüş olsa da "Tunceli" bu

konuşan⁷) toplulukların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu mekân olarak benzersizdir. Üstelik buradaki Alevi Kürt topluluklar diğer Alevilerden ve Kürtlerden etno-kültürel anlamlar, semboller evreni itibarıyla da ayrılmaktadır. Ayrıca Batı Avrupa'yla yoğun şekilde temas eden Dersimlilerin oluşturduğu ciddi bir diaspora da vardır. Aleviler yahut Kürtler için yürütülen tartışmalarda, Dersim hep kendinde benzersiz bir kültürel varlık düzlemidir. Çoğunlukla da “anlaşılması zor”, “karmaşık” örüntüler sergilediği kabul edilir.

Dersim, Osmanlı-Safevi savaşları ardından Sünni Kürt feodallerin kazandığı görece özerkliğinin etkinde (ve coğrafi koşullarının da sağladığı nispi izolasyonda) geçirdiği yüzyıllarda, Alevi Kürtler lehine etno-kültürel ve etno-politik etkisi genişlemiş bir kültür alanıdır. Osmanlı'nın son yüzyılından itibaren bölgede yoğunlaşan askeri operasyonların ardından, Cumhuriyet Türkiye'sinde vuku bulan 1938 Katliamı sonucunda, “Tunceli” olarak bugünkü sınırlara ve demografik yapısına gerilemiştir. Bu açıdan bakıldığında, il genel nüfusunda çoğunluk olan Alevilerin coğrafyadaki dağılımı ile yerli Sünnilerin yerleşim özellikleri dikkat çekicidir. Sünni toplulukların ilin güneybatısından güney doğusuna uzanan (Keban Baraj Gölü sınır çizgisindeki) Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerine yayılmışlardır⁸ (Gültekin, 2010: 125 – 135). İl nüfusunun (2012 sayımına göre 86.276)⁹ yaklaşık olarak yüzde 10'unu oluşturan Sünni toplulukların ikamet alanları, Dersim'in tarihinde önem arz eden olaylarla ve mekânlarla anlamlı şekilde örtüşmektedir. İl merkezi ve Ovacık, Pülümür, Nazımiye ilçelerinde yerli Sünni topluluklar bulunmaz.¹⁰

Tanzimat Fermanı ardından Osmanlı'nın doğu politikaları da değişim geçirir. Bu bağlamında Dersim de etkili müdahalelere uğrar. Islahatların bir hedefi idari yapıdaki değişiklikler iken diğer hedefi bölgedeki özerk aşiret yapısına yönelik bastırma operasyonlardır. Burada konumuz açısından belirleyici olan ise Dersim'in güney-batı, güney ve güney-doğu hattında

---

toplulukların demografik olarak çoğunluğu oluşturdukları bir mekân olarak kalmıştır. Ayrıca “Tunceli” hâlihazırda (bugünkü yaygın kabulde söylersek “Alevi Kürtlerin”) toplulukların dinsel ve soy-kütüsel merkezidir. Dersim'in idari, dini, sosyal ve kültürel tarihi üzerine özellikle son on yıl içerisinde ciddi bir yayın artışı yaşanmaktadır. Akademisyenlerce ve yerel araştırmacılarca kaleme alınan şu çalışmalara bakılabilir: Aksoy, 1985; Gezik, 2004; Erdoğan, 2004 ve 2005; Gültekin, 2010; Aslan, 2010; Kaya, 2010; Çem, 2011; Munzuroğlu, 2012; Tuna ve Orhan, 2013; Özcan ve Gezik, 2013; Hepkon vd. 2013 ve Bayrak, 2014

⁷ Kurmanci ve Kırmanci'yi Kürtçe'nin farklı lehçeleri olarak sınıflayan yaklaşımlar ile iki farklı dil (Kürtçe ve Zazaca) olarak tanımlayan görüşler arasındaki ihtilafli tartışma devam etmektedir. Konuya dair bkz. Bruniessen, 1992 ve 2004; Gezik, 2004 ve Bulut, 2002.

⁸ Ayrıca Pülümür ve Nazımiye gibi ilin kuzey ve doğu yerleşim alanlarında da farklı tarihlerde Sünni toplulukların iskân edilmek istendiği ancak Kürt aşiretlerin hâkimiyetinde olan bu topraklarda tutunamayarak göç ettiklerine dair anlatımlar da mevcuttur. Örnekler için bkz. Deniz, 2012: 46-47.

⁹ <http://www.webcitation.org/6EZYTI1lqa> (Erişim tarihi: 10.11.2014)

¹⁰ Pülümür, Nazımiye ve Ovacık gibi bugün bütünüyle Alevilerin yaşadığı bilinen bazı ilçelerde de yakın geçmişe değin Sünni yerleşimcilerin varlığından bahsedilmektedir. Buralarda yakın geçmişe kadar Sünni oldukları bilinen topluluk ya da ailelerin yaşadıklarına dair sözlü anlatılarla karşılaşmak da mümkündür. Ancak bu anlatılara konu olan aileler (bugün Dersim'de Alevilerin çoğunluk oldukları karışık yerleşimlerinde de görülebileceği üzere) büyük ölçüde asimile olmuşlardır. Onları Alevilerden ayırt eden belirgin bir sosyo-dinsel kültürel yapı tanımlamak zor görünmektedir.

uzanan ekonomik merkezlerin giderek daha önemli hale gelişleridir. Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt'in nüfuz alanları, Osmanlı devletinin Dersim'deki aşiretlerle olan ilişkilerinin niteliğine göre genişlemekte veyahut daralmaktadır. Denebilir ki Osmanlı'nın Tanzimat'la başlattığı reform süreçleriyle değiştirdiği Doğu politikaları, Dersim açısından, süreklilik arz eden bir “asayiş ve egemenlik sorunu”na dönüşmüştür. Dersim, yine aynı niteliğiyle, Cumhuriyet Türkiye'sinin Kürt ve Alevi politikalarında da rol alacaktır.

Alevi ve yerli Sünni nüfus yapısını etkileyen en önemli etmen, bu dinsel kimliklerle ilişkili siyasal odaklar arasındaki silahlı çatışmalardır. Bu durum 19. yüzyılın ikinci yarısından 1938'e ve (30 yıllık kısa bir aranın ardından) 1970'lerden günümüze dek süregelmektedir.¹¹ Bu meyanda, geçtiğimiz yüzyıl boyunca Sünnilerce boşaltılan köylere çoğunlukla Dersim'den gelen yahut getirilen göçer ve yarı göçer Aleviler yerleşmiştir. Kimi zaman da çevre illerden ve hatta (mübadeleyle) Balkanlardan getirilerek boşaltılan arazilere yerleştirilen Sünni topluluklar olmuştur. Fakat dışarıdan taşınan Sünnilerin önemli bir kesimi Elazığ gibi tarıma daha elverişli çevre illere göç etmişlerdir. Özetle, Dersim'in yerlisi olmayan Sünni topluluklar, Alevilerin çoğunluk olduğu dağlık coğrafyada kalıcı bir nüfus gücü yaratamamışlardır ve Aleviler zamanla yerli Sünnilerin yaşadığı alanları doldurmuşlardır. Ayrıca bazı Sünnilerin “Alevilere karıştıkları” söylemi de yaygındır. Bununla kastedilen, geri kalan Sünnilerin de zamanla “Alevileştikleri”dir.¹² 1980'lerde göreceli olarak durulan Sünni göç, 1990'lara yeniden başlayan ve şiddetlenen çatışmalarla ivmelenecektir. Dersim'in tarihi içerisinde 1938'e eşdeğer, geri dönüşü olmayan sosyo-kültürel sonuçlara da yol açan son savaş hali, yerli Sünni nüfusun bugünkü coğrafi dağılımını nihai olarak belirlemiştir (Gültekin, 2010).

Günümüzde Dersim

Şimdilerde Dersim'de yerli Alevi ve Sünni topluluklar açısından yaşanan en büyük değişim, şehrin bugüne dek gündelik yaşantısına doğrudan müdahil ol(a)mayan “yabancıların” (asker ve polis memur ailelerinin) taşıyamadığı sosyo-kültürel farklılığın, özellikle “Tunceli

---

¹¹ Türkiye'de 1960'lı yıllarla birlikte peyderpey yükselen ekonomik, sosyal ve siyasal hak talepleri hareketlerin bir bölümü, 1970'li yıllarda silahlı devrimci faaliyetlere dönüşecektir. Bu hareketlerin en önemli sosyal tabanını ise Alevi yoğun yerleşime ve tarihsel süreçte devletle çatışmalı deneyimlere sahip kırsal bölgeler olacaktır. Dersim, bu tarihten günümüze, silahlı faaliyetler gösteren birçok sol siyasi hareketin en önemli merkezidir. Devletin 1970'li yıllarda devrimci örgütlere karşı benimsediği politika ise Sünni toplulukların Alevilere karşı sağ örgütlerde toplanması ve silahlandırılmasıdır. Ekonomik ve siyasal kaynaklara erişim kolaylığı gibi imkânlar sunan bu örgütlenmelerin yanı sıra ETKO (Esir Türklerin Kurtuluş Ordusu) ve TİT (Türk İntikam Tugayı) gibi paramiliter örgütlenmeler de ortaya çıkmıştır. Neticede karşılıklı kanlı saldırılar yaşanmış ve bazı bölgelerde Sünni topluluklar tamamıyla göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu dönem hakkında daha geniş bilgi için bkz. Gültekin, 2010: 306 – 341.

¹² Türkiye'nin birçok yerinde Alevi ve Sünni topluluklar arasında gerçekleşen iktisadi, siyasi yahut dinsel etkileşimler söz konusu edilebilir. Ancak Dersim'de yine ancak bu yerelin özgünlüğünce gözlemlenebilecek bir başka olay söz konusudur. Burada “Şavak Aşireti” örneğinde, Sünni ve Alevi Kürt toplulukların ortak yaşam biçimleri üzerinden ürettikleri “aşiret kimliği”, dinsel ve dilsel farklılıkları aşacak bir anlam genişlemesine uğramıştır. Bugüne dek pek az çalışma yapılmış konu hakkında fikir edinmek ve diğer çalışmalara ulaşmak için bkz. Gültekin, 2013.

Üniversitesi”yle karakterize olan yeni ekonomik ve sosyal dinamiklerle birlikte görünür olmasıdır. Örneğin kent mekânsal olarak son 5 yıldır hızla büyümektedir. Demografik artış oldukça hissedilir boyutta ve dikkat çekicidir. Merkez ilçe nüfusuna (2012 itibarıyla 34 bin) en az 7 - 8 ila 10 – 12 bin kişinin eklendiği iddia olunabilir –ki toplam içerisindeki yerli Alevilerin nüfusu yaklaşık olarak 17 - 20 bin olarak öngörülebilir. Dersim’de son on yıla değin durağan bir görünüm arz eden ekonomik ve sosyal hayat, AKP Türkiye’sinin şehre taşıdığı yeni aktörlerle (üniversite, yeni hastane, dershaneler ve yurtlar [Gülen Cemaati], barajlar, kalekollar, yeni yollar vd.) birlikte görünür bir “dinamizme” kavuşmuştur.

1990’lardan itibaren şehri dış dünyaya bağlayan tek yolun (günün belirli saatlerinde açık olan) Tunceli – Kovancılar – Elazığ hattı olduğu hatırlanırsa, son on yıllık sürede yaşanan çarpıcı dönüşüm daha rahat anlaşılacaktır. Bu zamana kadar şehrin organize sanayi bölgesi yahut herhangi bir fabrikası yoktur. İl genel nüfusunun 70 binin altındadır ve kırsal sosyo-ekonomik hayatın neredeyse tümüyle tasfiye edilmiştir. Kent merkezinde, hizmet sektöründe yeniliklerin nadiren görülmektedir ve küçük girişimcilerin dahi adım atmaktan çekindiği istikrarsız, güvencesiz bir yaşam vardır. Yeni-modern binaların tek tük göze çarpmaktadır. Gündelik sosyal akış (devlet memurları, ilköğretim ve lise öğrencileri ve çoğunlukla işsizlerden oluşan bir toplamın belirlediği) durağan görünümlü bir Dersim portresi yaratmaktadır. Fakat kendisini Türkiye ve dünya kamuoyuna taşıyan itibarı, süreğenlik arz eden “savaş hali” ve burada yaşayan insanların giderek fazla ön plana çıkan etno-kültürel aidiyetleridir.

2000’ler, “modern Türkiye” siyasa sisteminin nesneleştirdiği yahut yok saydığı pre-modern aidiyetlerin konjonktürel etki içerisinde yeniden kamusal alana çıktığı bir dönemdir. Kimi ufak duraksamalar haricinde “Siyasal İslam”, “Alevilik” ve “Kürtlük” bahsinde yaşanan gerilimli süreçlerle birlikte etnik ve dinsel kimlikler, yeniden ve kuvvetle görünür olmuştur. Bugün ise Türkiye’nin siyasal eksenini belirlemektedir. Neo-liberal dünya, modern ekonomi ve toplum kurgusunun kenara iteklediği kimi toplumsal yapıları yeni piyasa mantığı içerisinde tekrar ve etkili biçimde dolaşıma sokmuştur. Dersim de bu meyanda “kökleri tarihin derinliklerine uzanan, acılar ve direnişlerle dolu başeğmez bir coğrafyanın etnik ve dinsel farklılıklarıyla karakterize olan onurlu insanlarıyla” birlikte, 2000’ler Türkiye’sinde tanınır hale ge(tiri)lmıştır. Dolayısıyla Dersim hakkındaki fikirlerde ya devlet merkezli bir bakış açısı ya da kültürelci bir eğilim egemendir. Fakat Dersim’in mevcut neo-liberal piyasa sistemiyle buluşması, daha ziyade romantik kültüralist bir kurgu temelinde şekillenmektedir denebilir.

2000 yılından itibaren düzenlenen “Munzur Doğa ve Kültür Festivali”, neo-liberal sisteme siyasal-yönetimsel ve sosyo-ekonomik bağlamda daha fazla eklenen Türkiye’de, Dersim’in hem popülerleşt(i)ldiği hem de yeni piyasa sistemine (yerel aktörlerini yaratarak) dâhil olmaya başladığı sürecin en karakteristik resmidir. Festivalin başlangıcından günümüze yaşadığı dönüşüm, aslında Dersim’in yaşadığı ekonomik, sosyal ve siyasal değişimin çok açık izdüşümüdür. Başlangıçta, Munzur Doğa ve Kültür Festivali’nin Dersim orijinli bir Alevilik kurgusu üzerinden yükselen ve esas olarak (henüz [ve hala] yeterli tanım aralıkları netleşmemiş durumda olan) “Dersimlilik” kimliği/duygudaşlığı ekseninde odaklanan kurgusu ve hedefleri daha belirgindir. İnanç temelli bir topluluk olarak Dersimlilerin savaşın tahripkâr yaralarını sarmaları; Dersim’e (köylerine) geri dönmeleri; Dersim’e yatırım yapmaları ve yıkılan evlerini onarmalarının yanı sıra Dersimlilerin yeniden dinsel kurumlarını (cem, seyit-

talip ilişkileri, ziyaretler/kutsal mekânlar) “Cemevleri” aracılığıyla diriltmeleri, ilk festivallerin en önemli hedefleri ve sonuçlarıdır. Bu dönemlerde festivalin kente taşıdığı kalabalıklar ağırlıklı olarak yine ülkeye ve özellikle Batı Avrupa’ya dağılmış durumda olan Dersimlilerdir.

İlerleyen yıllarda Dersim, “Munzur Su A.Ş.”¹³ gibi “yerli” girişimlerle tanıştıkça; Gülen Cemaati’nin (dershaneler ve özel okullar, yurtlar aracılığıyla) şehrin sosyal akışına etkili müdahaleleri geldikçe; Cemevleriyle birlikte, dinsel kimlik gündelik yaşam içerisinde daha rahat görünür olmaya başladıkça ve özellikle üniversitenin kuruluşuyla paralel olarak kent mekânsal, ekonomik ve sosyal hayatında farklılıklar hissedildikçe festivalin de siyasal ve kurgusal içeriği ciddi dönüşümler geçirmiştir. Başlangıcından günümüze CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) de dâhil olmak üzere devrimci ve sosyalist kesimlerden birçok legal yahut illegal siyasal akımın şu veya bu düzeyde etkili olduğu festivaller, gelinen aşamada, çok açık biçimde Kürt ulusal hareketinin etkisi altına girmiştir. AKP ve PKK arasında süregiden “barış görüşmeleri”nin son iki yıldır siyaset alanını belirlemesi gibi, HDP’nin (Halkların Demokratik Partisi) 2000’lerin ikinci yarısında Dersim merkezde kazandığı belediye yönetimini son yerel seçimlerde ezici bir üstünlükle pekiştirmesi de Türkiye’de yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal dönüşümün yansıması olarak okunabilir. Buradan hareketle “Dersimlilik” kimlik alanının (“Dersim merkezli Alevilik” kurgusunu korumakla birlikte), şimdiki popüler vurgusunu içeren yeni ve daha heterojen bir “Kürtlük” bilincine doğru anlam genişlemesi yaşadığı söylenebilir –ki bu durum, Dersimli için paradoksalıdır. Zira Dersim’de (geleneksel olarak) Türklük ve Kürtlük kimlikleri, Sünnilik ve Alevilik gibi dinsel aidiyetler temelinde anlam kazanmaktadır. Dersimli Aleviler için yerli yahut yabancı Sünniler, “Türk”tür. Fakat artık kent merkezindeki Dersimlilerin siyasal olarak da (çoğunlukla) destekledikleri “Kürtlük”, “Sünni” bileşenler ihtiva etmektedir. Bu da Dersimlilerin kültürel dünyasındaki değişmeye ışık tutması bakımından önemlidir.

Söz konusu sosyo-ekonomik dönüşümün en önemli katalizörü ise üniversitedir. Kurum, her şeyden önce, şehre bugüne değin hiç tanık olmadığı ölçüde yerleşik “yabancı” bir nüfus taşımıştır –ki neredeyse kentin eski nüfusuna oranı yarısı kadardır. Üstelik 5 etaptan oluşan üniversitenin henüz iki etabı tamamlanmıştır. Yeni fakültelerin ve yüksekokulların da açılmasıyla birlikte, yeni öğrenciler ve memurlar da şehre gelecektir. Bu konuda kuvvetli bir öngörü, yakın gelecekte kent merkezinde Dersimlilerin azınlıkta kalma ihtimalidir.

Artan nüfus öncelikle konut sektörünü çarpıcı biçimde hareketlendirmiştir. Bugün Dersim şehir merkezi (Çarşı) ve birkaç sene öncesine kadar bile tarlalardan ibaret olan “Atatürk Mahallesi” inşaat sahası konumundadır. Arsa ve konut fiyatları hızla yükselmiş, ciddi bir para dolaşımı ortaya çıkmıştır. Dersim’de (Cumhuriyete dâhil edilişinden günümüze) memurların sırtladığı ekonomik hareketlilik (bu kesime bağlı olarak ortaya çıkan güdük “hizmet sektörü” –ki şehir ekonomisinin %70’idir¹⁴), hâlihazırda ciddi bir genişleme eğilimi göstermektedir.

¹³ Dersim’de yaşanan güncel sosyo-ekonomik dönüşümü tarihsel ve kültürel boyutlarıyla irdeleyen ayrıntılı ve önemli bir derleme için mutlaka bkz. Tuna ve Orhan, 2013.

¹⁴ Ayrıntılı veriler için bkz. TÜİK, 2013.

Atatürk Mahallesi (değişimin tüm boyutlarıyla sergilendiği büyük bir mekân olarak) hipermarketlerle, lüks sitelerle, inşaatlarla, yeni mahallelerle, kalabalık araçlarıyla, benzinlikleriyle, fırınlarıyla, lokanta ve kafeleriyle, “fast-food” işletmeleriyle, dershaneleriyle, öğrenci yurtlarıyla, kırtasiye ve fotokopi merkezleriyle, birbiri ardına açılan büyük giyim, beyaz eşya, ev mobilyaları dükkânlarıyla yayılmaya devam etmektedir. Şehrin geleneksel merkezindeki devlet kurumları da peyderpey Atatürk Mahallesi’ne taşınmıştır. Valilik, adliye, vergi daireleri, yeni şehir hastanesi vd.’leri... şu da ifade edilmelidir ki kamu ve özel sektördeki bu genişleme, genç Dersimli kuşaklar için de önemli bir yerel istihdam alanı açmaktadır. Kamu alanlarında iş bulmak daha zor olsa da kentin yerli nüfusunun azımsanmayacak bir bölümü yükseköğrenim görmüş genç kuşak Dersimlilerdir. Kente dışarıdan gelen “yabancı” nüfus ve yerel halk arasındaki dengeyi bu kesim aktif biçimde kurmaktadır. Özellikle bu kuşağın yeniden ürettiği Dersimlilik hissiyatı ve davranışları, güncel sosyal değişimin etno-kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasal boyutlarını yansıması bakımından dikkat çekicidir.

“Ticaret işlerinden pek anlamayan” çoğu Dersimli, bugünün hırslı küçük ve orta ölçekli girişimcileridir. Öğrencilerin ve memurların barınma sorunları, kent ekonomisinin en ciddi girdisidir. Konut satışları ve kiralar, ekonomide belirleyicidir. Özel girişimcilik ise adeta yaratıcılığını konuşturmaktadır. Bu meyanda, Dersim’in belki de en trajik piyasalaşma alanlarından birisi, bu kültürel özgünlüğü ve sosyolojiyi ortaya çıkaran doğasıdır. Munzur ve Pülümür vadileri ile şehrin girişindeki Uzunçayır Barajı kıyıları yeni girişimcilerin birbiri ardına açtıkları (ve birçoğu kışın da hizmette olan) plaj-kafe-restaurantlarla doludur. Bunun haricinde kentin yeşil alanlardan yoksun plansız yapılaşması ve insanların boş vakitlerini geçirebilecekleri mekânların sınırlılığı, birer doğa harikası olan vadileri cazip hale getirmektedir. Gelinen aşamada, adıyla sanıyla Dersim’i Dersim yapan bu coğrafi güzellikler “modern” hayatın arttığı olan tarifi zor, yürek burkan bir kirlenmeyle yüz yüzedir. “Kutsal Munzur suyu” pet şişelerde depolanıp satılmakta; üretim, efsanevi gözelerle yapılan yeni sondajlarla, müdahalelerle tonlarca litre arttırılarak devam etmekte; nehirlerin doğal çevrimi sakatlanmakta; vadiler hatta ve hatta dağlar cam, pet, naylon, moloz ve daha çeşitli atıklarla dolup taşmakta; sermayenin insafsız saldırısı karşısında yaşam mücadelesi vermektedir. Özetle Dersim’in neo-liberal dünya ve ülke pazarındaki yerinin, sivil ve asker/emniyet mensubu memurlar, öğrenciler ve tatilciler-turistler tarafından yaratılan “tüketim ekonomisiyle” belirlediği pekâlâ ifade edilebilir.

Bu pazarın sosyo-kültürel ve siyasal-ekonomik boyutları ise Dersimlilik kimlik alanını oluşturan Dersim merkezli Alevilik inancı ve toplumsallığıdır. Ne ki bu kimlik kurgusu, başta Dersimli Alevilerin kendi inanç kurumlarını yine kendi dinamikleriyle yaşatıp sürekliliğini sağlayamamalarından; süreklileşen bir devlet engelinden ve manipülasyonundan; Kürt ulusalcılığı, Dersim etnisizmi ve daha birçok farklı düşünsel-siyasal odak tarafından müdahalelere maruz kalan içeriğinden ötürü, ciddi bir belirsizlik içerisinde sürüklenmektedir. Mevcut boşluk ise yerel pazarları yine yerel etno-kültürel kimlikleri birer piyasa aktörüne çevirerek tüketim ekonomisini canlandıran neo-liberalizm ve ona uyarlı kimlik siyasetleri tarafından doldurulmaktadır.

Dersim’de, Dersimlilere yabancı bir Yeni Dersim, aşına oldukları ama yabancılık da hissettikleri farklı bir sosyo-kültürel gerçeklik olarak belirlemektedir. Bu dönüşümün belirleyici görüntüsünün, çoğunluktan azınlığa evirilen “Alevi dinsel kimlik alanı” olduğu iddia edilebilir.

“Çarşı” ya da “Eski Dersim” & “Atatürk Mahallesi” ya da “Yeni Dersim”

Dersimliler 1938’den 1970’lere dek katliamın ağır sonuçlarını üzerlerinden atmaya ve Cumhuriyet’e uyum göstermeye çalışan kırsal topluluklar olarak kalmışlardır. Günümüze uzanan 40 yıllık zaman diliminde ise rejime başkaldırıların safında yer alarak sonuçları daha tahripkâr bir başka savaş-baskı-göç sürecine girmişlerdir. İlegal silahlı sol örgütlerle ve Kürt ulusal hareketiyle karakterize edilebilecek yaklaşık yarım yüzyıllık mücadeleler esnasında Dersim, düşük yoğunluklu katliamlarla yüzleşmiştir/yüzleşmektedir. Fakat yine de demografik çoğunluk Alevilerdedir ve bu kolektif üstünlük her şart altında birbirine tutunan, yaşamı yeniden örgütleyebilen bir devinim zemini üretebilmiş görünmektedir.

Aleviler açısından, gelinen aşamada yaşanan zorluk, yeni piyasa düzeninin metalaştırdığı (ve bunca merhaleyi bir şekilde atlatan) etno-kültürel aidiyetlerin kendi kurumsal aktörlerini yaratamamış olmasından ileri gelmektedir. Örneğin Dersim Aleviliğinin temelini oluşturan sosyo-dinsel ilişkilerin toplum yaşamını belirli ölçülerde kontrol eden özellikleri ile genç kuşakları kültürlenme kapasitesi ciddi yaralar almıştır. Dinsel bir inanç biçimi olarak Alevilik, kurumsallaşmış dinsel ritüeller kanalıyla toplum yaşamında süreklileşmiş biçimde yer al(a)mamaktadır. Daha ziyade yıl içerisindeki belirli mevsimsel çevrimlerde, Muharrem ve Hızır oruçlarında, kişisel yahut hane bazında gerçekleşen kutsal mekân ziyaretlerinde vd. dinsel pratiklerde yani Alevilerin gündelik yaşamlarında (çoğunlukla da) kişiselleştirilmiş olarak mevcuttur. Dolayısıyla kurumsallaşamayan dinselliğin yarattığı boşluk “yabancı” kültürel etkilerle biçimlenmektedir. Dersim ve Dersimlilik gibi kimlik kategorilerini belirleyen etno-dinsel temel, birden fazla “dışarıdan” aktörün müdahalesi altında, Dersimlilerin gündelik hayatlarında yeniden üretilerek ama ciddi ölçüde dönüşüm geçirerek varolmayı sürdürmektedir. Bu hızlı dönüşümün, belirgin bir kimlik karmaşasına yol açtığı da açıktır.

Öte yandan bu muğlak zemin üzerine eklemlenen “sol siyasal muhaliflik”, “devlet karşıtlığı”, (görece) “eşitlikçi ve seküler yaşam tarzı” gibi nitelikler, Dersim ve Dersimlilik kimlik alanlarının diğer belirgin öğeleridir. Dersimlilerce bu şekilde ifade edildiği gibi, Dersim’e dışarıdan eğilen yaklaşımlarda da belirleyici nitelikler olarak kodlanmaktadır. Aslında Dersim Aleviliği ya da (bu anlamda farklı okuyamayacağımız) genel Alevilik gibi dinsel kimliklerin üzerine temellenen ve yaşam tarzıyla ilgili duran bu nitelikler, Kürt ulusalcılığıyla karakterize olmaya başlayan Dersimlilik/Kürtlük örtüşmesinde daha belirgin bir gerilimi beraberinde taşımaktadır diyebiliriz.

Alevilik ve Sünnilik, (geleneksel olarak) Dersim’de Kürtlük ve Türklük gibi etniklik tanımlarını ima eder. Fakat Aleviliğin kendisini etkili olarak yeniden üretmediği Dersim’de, Kürt ulusalcılığının bu boşluğu son yıllarda etkili şekilde doldurduğu söylenebilir. Bilhassa üniversite ve yeni devlet kurumları gibi aktörlerin Dersim’e getirdiği nüfusun (daha ziyade Sünni Kürtlerin) dinsel farklılığı, sosyal hayatı etkilemeye başlamış görünmektedir.

Dersimliler ve öğrenci, memur ağırlıklı “yabancılar” arasında beliren giyim-kuşam ve yeme-içme kültürü, yaşam tarzı, dini-sosyal hayat, kadın-erkek ilişkileri, eğlence-boş vakit algısı gibi gündelik hayatın boyutlarına dair farklılıkların bazıları sürtüşmelere varan sorunlara yol açmayı sürdürmektedir. Tarihler boyu “yabancıların” gadrine uğramış Dersim, üniversiteyle birlikte gelenlerin yerel sosyo-kültürel hayatı hor kullanması karşısında gerilimler yaşamaktadır. Örneğin Alevi inancının ve pratiklerinin “saçma” olduğunu düşünen öğrencilerle, buna tepki gösteren Dersimli (ya da dışarıdan gelen Alevi) öğrenciler arasında yaşanan tartışmalar bilinmektedir. Kimi zaman da nedenleri farklı olmakla birlikte, Dersimli gençlerle öğrenciler arasında yaşanan kavgalar gündeme gelmektedir. Ayrıca Mahallelerde ya da Çarşıda, özellikle festival dönemlerinde, çoğunluğu dışarıdan gelen ve şehre akın eden “erkek” kitleyle kendine güvenen bir giyim tarzı oluşturmuş durumdaki (Dersimli olan ve olmayan) kadınlar arasında yaşanan sıkıntılar da artık daha görünür durumdadır.

Üniversiteler, tarihsel varoluş gayelerinin doğal bir sonucu olarak kuruldukları mekânın sosyo-kültürel dünyasını demokratikleştirirken, Dersim’de durum farklıdır. Bugün AKP’nin politikaları doğrultusunda Sünni İslam referansları üzerinden muhafazakârlaş(tırıl)an Türkiye gerçeğinde Dersim’in (dışarıdan gelenler açısından) AKP’nin dayattığı yaşam tarzından son derece uzak bir sosyo-kültürel ortam sunduğu muhakkaktır. İşte bu özgünlük, üniversitenin şehre beklenen etkisini tersine çevirmektedir. Üniversiteden rol çalan Dersim, onu dönüştürmeye, kendine uydurmaya, kapsamaya çalışmaktadır. Elbette süregiden nüfus artışının bu dengeyi bozması olasıdır. Yine de bugün için söz konusu gerilimlerin egemen siyasal özne durumundaki Kürt ulusal hareketinin baskınlığı altında, ancak sıra dışı olaylarla görünür olduğu söylenebilir. Çünkü kurucu özne olarak Kürt ulusal hareketi, hâlihazırda piyasa/tüketim kültürü etkisiyle homojenleşmekte olan farklı Kürt topluluklarını (yine aynı ekonomi-politik zeminde) yeniden kurgulama çabasıdır. Dolayısıyla gerilimler hızlı biçimde ilgili siyasi hareket bünyesinde (kırdan müdahalelerle) eritilmektedir.¹⁵

Bu konjonktürde, Atatürk Mahallesi, her açıdan yeni bir Dersim’dir. Dersim’in el değmemiş tarım arazilerinde, meşe ormanlarında, bir zamanların otlaklarında yepyeni bir kent yükselmektedir. Biçimsiz, dip dibe, yeşil alanların olabildiğince az, insan odaklı olmaktan ziyade fiyatlara endekslenmiş mekân ve yaşam tarzı, Türkiye’nin hemen her yerelini birbirine benzeten bir piyasa aklıyla inşa olunmaktadır. Geniş bir cadde ve üzerine sıralanan işletmeler, kafeler, restoranlar, marketler ve alışveriş merkezleri, ülkenin neresinden gelirse gelsin, insanlara yabancılaşmama ölçüde sıradandır. Burada yaşayan insanların çoğunluğunu “yabancı”lar oluşturur. Dolayısıyla özellikle dini-sosyal hayatta, Dersim’e yabancı olan bazı tutum ve davranışlar burada Dersimlilerin karşısına çıkar. Örneğin Ramazan Orucu, Şeker Bayramı ve Kurban Bayramı gibi... Piyasa mantığı her yerde aynıdır. Yeni Dersim de bundan muaf değildir. İftar ve sahur menüleri ve sokakta özel olarak hazırlanmış sofralar görmek

---

¹⁵ Yaşanan çoğalma halinin, üniversiteye gelen öğrenci kitlesinin doğal aidiyetleri nedeniyle Kürt ulusal hareketinin kent merkezindeki etkisini pekiştirdiği son yerel seçimlerde tescillenmiştir. “Yabancı” nüfus artışının Dersimlileri azınlıkta bırakma potansiyeli olasıyken, bir başka açıdan da çevre-merkez ikilemi taşıyabileceği düşünülebilir. Çünkü yoğunlaşma merkez ilçeye sınırlıdır. Yerel seçimlerde merkez ilçede oylarını arttıran Kürt ulusal hareketi, ilçelerde aynı varlığı gösterememiştir. HDP yedi ilçeden hiçbirinde belediye seçimlerini kazanamamıştır.

mümkündür. Benzer şekilde, dinsel referansların belirginleşmesi (muhtemel bir tür tepki olarak) Muharrem Orucunda da Aleviler cephesinde artık görülebilir. 12 günlük oruç süresince kimi Dersimli esnaf (kasap, tekel bayii ya da lokanta vb.) kepenk kapatmakta yahut et satışı yapmamaktadır. Üniversite yemekhanesinde “etsiz menü” çıkarılmaktadır. Cemevinde, Vali ve yerel devlet erkanının katıldığı “iftar” yemekleri verilmektedir –ki bu gibi uygulamalar yerel Alevilik inancında daha önce görülmemiştir. Ayrıca bu mahallede yaşayan Dersimliler ekseriyetle birbirlerine yabancısıdır. Normal koşullar altında (bozulmuş durumda da olsa) Dersimliler için aşiret ve soy bağları (kirvelik ve musahiplik gibi sanal akrabalık ilişkileri de dâhil) son derece geniş bir bilgi ve iletişim sistemidir. Dersimliler bu bağlar içerisinde yaşamsal stratejilerini belirler ve yaşarlar. Fakat Atatürk Mahallesi, bir tür “büyük şehir” ilişkileri ağıdır. Bir Dersimlinin kendi mahallesindeki herhangi bir mekânda, etrafındaki “yerlileri” tanımadan oturması ciddi bir tartışma konusudur.

Eski Dersim (Çarşı) ise muhtemelen Türkiye’de görülebilecek en özgün ve en ilginç kent merkezlerinden biridir. Bu küçük alanda birbirinden en fazla 50’şer metre mesafedeki heykeller vasıtasıyla Dersim’in tarihi, sosyo-kültürel dokusu ve siyasal karmaşası okunabilir. “Kurucu önderin” heykeli kent meydanında, elinde kitap taşır vaziyette durmaktadır. Bu heykelin önceki versiyonu, şaha kalkmış atın üzerinde kılıcıyla “ileri”yi gösteren Atatürk, kentin şimdiki resmi merkezinde, valilik ve adliye önündedir. Elinde kitabıyla Atatürk’ün az ötesinde (Türkiye’deki ilk intihar saldırısının olduğu yerde) halk arasında Zilan heykeli olarak anılan “İnsan Hakları Heykeli” vardır. Bir sokak kadar aşağıda ise Türkiye’nin bir başka “ilk”iyle karşılaşılır. Sey-Wuşe ya da “ilk deli heykeli”, Dersimlilerin “anlaşıl(a)mayan/karmaşık” kozmolojisine dair bir abide olarak yükselir. Nihayetinde, biraz daha aşağıda, “Seyit Rıza Meydanı”nda Seyit Rıza’nın mağrur heykeli vardır. İlki hariç diğer üçünde Dersimliler dini ritüellerini sergilemeye (ateş yakmaya, niyaz etmeye vb.) devam etmektedir...

Asan ve asılan iktidarların yüz yıl kadar sonra Türkiye’nin ve Dersim’in karmaşık siyasi, kültürel ikliminde ama aynı piyasa ekonomisinde buluştukları Eski Dersim’de Alevilik halen çoğunluk olmayı sürdürmektedir. Sosyo-kültürel dünyayı şekillendirmektedir. Kentin Cumhuriyetle birlikte oluşan merkezi, mekânsal olarak hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla dükkânlar, kahvehaneler ve sokaklar sosyal düzene göre konumlanmaktadır. Aşiret ve soy ilişkileri bu mekânsal düzenlemede belirleyicidir. Kırmancı, gündelik dilde az da olsa kullanılmakta ve “yabancılar” bu yolla ayırt edilebilmektedir. Eski Dersim, her ne kadar yeni girişimcilerin irili ufaklı “iş açılımlarına” uğrasa da kente taşıdığı farklılıkları hâkim sosyo-kültürel doku içerisinde kendisine doğru bükebiliyor görünmektedir.

Bu çerçeveden olarak, “Eski Dersim” ve “Yeni Dersim” kavramlarını, artık aşılmış olduğunu düşündüğümüz tarihsel, sosyo-ekonomik ve kültürel eşikleri vurgulamak için öne sürüyoruz.

Davutoğlu’nun ve Bahçeli’nin “Yeni Dersim” Ziyareti

Davutoğlu’nun “Kerbela” çıkışıyla yeniden güncel siyasetin tartışma konusu olan Dersim, farklı görünseler de devletin kadim refleksleri konusunda temelde uzlaşa halinde olanların hesaplaşma sahnesine çevrilmiştir. Başbakanın “büyük açılım” manşetleriyle gerçekleştirdiği Dersim ziyaretinde eski kışlanın “müzeye” dönüştürüleceği, Tunceli Üniversitesi’nin adının

“Munzur Üniversitesi” olarak değiştirileceği “müjde” olarak sunuldu. Devletin Dersim konusuna yaklaşımını özetleyen bir resim... Aleviler açısından bir “kahır halı” olan Cemevi ziyaretinin, devlet-i aliye seyirlik Cem tutmaların ve posta oturtmaların eksik olmadığı ziyaret sırasında Davutoğlu’ndan Bahçeli’ye “savunduklarını Dersim’de de söyle” çağrısı yapıldı. Başbakanın “Kerbela” ithamına, “Dersim, rezilliğin, parçalanmanın ve şeytani hesapların kirli tezahürüdür” şeklinde “cevap veren” Bahçeli de başbakanın çağrısına büyük bir “cesaret” ve “onur”la, “Tunç yürekli kardeşlerimin yaşadığı Tunceli’de, bugüne kadarki düşüncelerimi, fikirlerimi ve kanaatlerimi bir kez daha kararlılıkla paylaşacağım” diyerek cevap verdi.

Devlet-i âlinin gerçekleştirdiği Dersim seferleri, kentte yaşanan demografik değişim ve sosyo-kültürel gerilimlerin mekânsal tezahürleri açısından da pekâlâ okunabilir. Örneğin Davutoğlu tüm mesaisini yerli nüfusun azınlıkta olduğu Atatürk Mahallesi’nde, yani “yabancı”ın egemenliğindeki üniversitede ve “Yeni Dersim”in kültürel yapısı içerisinde yer alan Cemevi’nde doldurdu. Aslında devlet, bir anlamda “Dersim”e uğramadan çıkıp gitmiş oldu. Başbakan, Seyit Rıza Parkı’nın da içinde olduğu “Eski Dersim”e uğramamıştı. Zira devlet ve onu temsil edenler açısından burada hala hakkından gelinmesi gereken “çıbanbaşları” vardı. Tebdil-i mekândaki ferahlığı Atatürk Mahallesi’nde bulan Başbakan, programında yer almayan ama çeşitli telkinlerle sonradan programa eklenen belediye ziyaretinden de vazgeçerek seferine son verdi.

Davutoğlu’nun davetine icabetle Dersim’e gideceğini söyleyen “yürekli” Bahçeli de Davutoğlu’nun izinde ve fakat ondan bir adım geride, mesaisini Atatürk Mahallesi’nde doldurmak durumunda kaldı. On binlerce Dersimlinin süngüden geçirildiği, uçurumlardan atıldığı, devletin fazla kurşunu gitmesin diye (çocuklar dâhil) insanların kafaların odunlarla ezildiği, yakıldığı, zehirli gazlarla boğdurulduğu ve sürüldüğü vahşeti açık açık ve “gururla” savunan Bahçeli’ye, insanlığın kelime dağarcığında uygun bir sıfat bulamadığı için cevap vermeyi bile kendilerine zül sayan Dersimlilerin bu zata tahammül edemeyeceği muhakkaktı ve öyle de oldu. Valilik, Cemevi, esnaf ziyareti ve “Cuma Namazı kılma” programıyla Dersim’e gelen Bahçeli, çevre illerden peşine taktığı binlerce polis ve çok sayıda ülkücüyle, Elazığ-Dersim karayolu üzerinde, Atatürk Mahallesi’nin girişi sayılabilecek bir mevkide bulunan Valiliği ziyaret ettikten sonra, Valilik karşısındaki Camiye de uğrayarak şehri terk etti. Bahçeli Valilik binasından öteye geçmeden, “Yeni Dersim”in kapısından geri dönmek zorunda kaldı. Dersim halkınca, valilik yakınlarında kurulan barikatlarla karşılaşan Bahçeli, kafatasçı açıklamalarını bir kez de valilik bahçesinde polisler ve yanında getirdiği ülküçülere yapmak dışında öteye geçemedi –ki (basına yansımaya da) burada da protesto edildi. Tarihte İslam ordularının, günümüzde ise IŞİD’in (Irak-Şam İslam Devleti) saldırdığı, yağmaladığı şehirde Cuma Namazı kılma ritüelini Bahçeli’nin Dersim’e taşımaya kalkması, Dersim’in Türk-İslam sentezci zihin dünyasında kapladığı yeri göstermesi açısından da manidardır. Davutoğlu’nun daha incelikli bir politikayla Cemevi aracılığıyla yapmaya çalıştığını, Bahçeli daha geleneksel ve kaba bir yöntemle Cuma Namazı aracılığıyla yapıyor görünmektedir.

Bahçeli’yi Atatürk Mahallesi’nde (valiliğe beş yüz metre mesafede) binlerce polisin, gazlı, mermili, tomalı, akrepli seti önünde, barikat başında karşılayan Dersimliler’de “Dersim’e giremeyecek, burayı geçemeyecek” söyleminin öne çıkması anlamlıdır. “Cadde”nin orta yerine kurulan barikata hararetle malzeme taşıyan Dersimliler’de Bahçeli’nin valiliğe kadar

dahi gelmiş olması burukluk yaratsa da durumun büyük bir hayal kırıklığına dönüştüğü söylenemez. Buradaki temel fikriyatın “Bahçeli Dersim’e giremedi” olduğunun altını çizmekte yarar var. Bu durum Dersimlilerin kolektif algısında beliren mekânsal ayrışmanın da ciddi bir göstergesi olarak okunabilir.

Son Sözler

Dersim’de hâlihazırda Dersimlilik algısını belirleyen yerel etno-dinsel kültürel yapıyla (ve tarihsel süreçte içerdiği “sol muhalif” ve “seküler yaşam tarzı”yla) ayırt edilebilen kimlik alanı belirleyici etkisini sürdürmektedir. Kente dışarıdan gelen nüfus, mevcut ekolojik ve alt yapı sınırlarını zorlasa da Dersim, bağrına aldığı farklılıkları önemli ölçüde domine edebilmeyi başarıyor görünmektedir. Nitekim kentteki son 4-5 yıllık pratikleri içerisinde birçok (özellikle de kadın) öğrencinin tutum ve davranışlarında (ve hatta dinsel tutumlarında) gözlemlenebilen dönüşüm, önemli veriler sunmaktadır. Bu meyanda olayın, üniversite-kent-toplum ilişkisinin tarihsel deneyimlerine tezatlıklar oluşturduğu muhakkaktır. Dersim, yaşam alanına destursuz dâhil olan üniversitenin beraberinde getirdiği “sivil” ve “dost” kitleyi çatışma ve gerilimler yaşsa da kabul etmektedir. Ancak bu “yabancı” çoğalmanın sistematik bir biçimde devam edeceği öngörüsü, durumun önce dengeye sonrasında ise tersine çevirme ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Merkez ilçede azalan yerli nüfusun azınlık durumuna düşme ihtimali potansiyel bir gerilim noktasıdır. Kürt ulusal hareketinin yaşanan çoğalmadan hanesine yazdırdığı sayısal kazanım devam edecek gibi görünse de Dersim’in özgünlüğünün yıpranması, sıradanlaşması, Dersim’in güncel kimliğiyle Kürt siyasal hareketine kattığı demokratik değer azalmasını da beraberinde taşıyabileceğini düşündürmektedir. Merkez ilçede bunlar yaşanırken, yerli Sünni toplulukları ayrı tutarsak, Dersim’in kırlarında Aleviler çoğunluk halini koruyacaktır. Tarih boyunca iktidarların mezaliminden korunmak için yaşadıkları bölgelerin en kenar ve en sarp yerlerini yerleşim alanı olarak seçen Aleviler için “tarih tekerrür” etmektedir.

AKP hükümetleri dönemiyle birlikte, Sünni İslam’ı açıkça referans alan, politikleşmiş bir dini rejim restorasyonuna tanıklık ediyoruz. Küresel kapitalizmin bugünkü neo-liberalizm durağında, her yerel ve yereli var eden pre-modern aidiyetler/kimlikler birer piyasa aktörü haline geliyor. AKP, Türkiye Cumhuriyeti Devletini otoriter ve baskıcı bir (Sünni-muhafazakar-milliyetçi-erkek) dini rejim temelinde yeniden örgütlerken; Alevilik vb. kimlikler de aynı piyasa mantığı içerisinde, kimi zaman çatışarak ve fakat çoğunlukla sistemin sunduğu imkânlar dâhilinde uzlaşarak kendisini var edebilme stratejileri üretmektedir. AKP’yle müzakerelerini sürdüren Kürt ulusal hareketinin daha baskın olarak görüldüğü günümüz Dersim’inde, yerli Alevilerin kente gelmeye devam edecek gibi görünen farklılıkları (örneğin üniversitenin yapmayı planladığı cami-cemevi projelerini) ne kadar içerebileceği önemli ve ciddi bir tartışma olarak ortada duruyor.

Kaynakça

Aksoy, Bilal. 1985. Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli – Tunç Çağından Cumhuriyete Dek. Ankara: Yorum Yayıncılık.

Aslan, Şükrü (der). 2010. Herkesin Bildiği Sır: Dersim. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bayrak, Mehmet. 2014. Kürt ve Alevi tarihinde tabular Yıkılırken. Ankara: Öz-Ge yayınları.
- Bulut, Faik. 2002. Kürt Dilinin Tarihçesi. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Bruniessen, Martin Van. 1992. Kürdistan Üzerine Yazılar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bruniessen, Martin Van. 2004. Türklük Kürtlük Alevilik – Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çem, Munzur. 2011. Dersim Merkezli Kürt Aleviliği – Etnisite, Dini İnanç, Kültür ve Direniş. İstanbul: Vate Yayınevi.
- Danık, Ertuğrul. 1996. Dersim (Tunceli) Bibliyografyası. Ankara: Kebikeç Yayınları.
- Deniz, Dilşa. 2012. Yol/Re: Dersim İnanç Sembolizmi – Antropolojik Bir Yaklaşım. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dikmen, Özge ve Uysal Dıvrak, Savaş Sertel. “Dersim/Tunceli Bibliyografyası”, Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Sayı: 1 (2012), ss. 111 – 163.
- Erdoğan, Serkan. 2004. Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar – I. Ankara: Kalan Yayınları.
- Erdoğan, Serkan. 2005. Yerli ve Yabancı Kaynaklara Göre Dersim ve Çevresindeki Arkeolojik Araştırmalar – II. Ankara: Kalan Yayınları.
- Gezik, Erdal. 2004. Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında - Alevi Kürtler. Ankara: Kalan Yayınları.
- Gültekin, Ahmet Kerim. “Kültürel Kimliklerin Çeşitliliği Bağlamında Özgün Bir Örnek: Şavak Aşireti”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi. Sayı: 26 (2013), s. 129 – 156.
- Gültekin, Ahmet Kerim. 2010. Tunceli’de Sünni Olmak – Ulusal ve Yerel Kimlik Öğelerinin Tunceli Pertek’te Etnolojik Tetkiki. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Hepkon, Haluk ve Songül Aydın, Şükrü Aslan. 2013. Dersim’i Parantezden Çıkarmak – dersim Sempozyumu’nun Ardından. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaya, Ali. 2010. Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi. İstanbul: Demos Yayınları.
- Munzuroğlu, Doğan. 2012. Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliği. İstanbul: Fam Yayınları.
- Özcan, Mesut ve Erdal Gezik. 2013. Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri. Ankara: Kalan Yayınları.
- Strohmeier, Martin ve Lale Yalçın-Heckmann. 2013. Kürtler – Tarih, Siyaset, Kültür. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuna, Ş. Gürçağ ve Orhan, Gözde. 2013. Dört Dağa Sığmayan Kent – Dersim Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar. İstanbul: Patika Kitap.

TÜİK. 2013. Seçilmiş Göstergelerle Tunceli (2012) Yayın No: 4098.

Yılmazçelik, İbrahim. 1998. XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı – İdari, İktisadi ve Sosyal Yapı. Elazığ: Çağ Ofset Matbaacılık.

<http://www.haber3.com/idare-mahkemesinden-baraj-ve-hese-iptal-karari-2992861h.htm>

<http://www.habergalerisi.com/haber/tunceli-valisi-mustafa-taskesen-devlet-artik-dogusuna-namlunun-ucundan-bakmiyor-25289.html> (Erişim Tarihi: 10.11.2014)

<http://www.imctv.com.tr/2014/11/08/davutoglu-dersim-katliami-modern-kerbelaydi/> (Erişim Tarihi: 10.11.2014)